

Boris Čargo

Skupni nalaz rimskoga carskog novca iz Isse

Boris Čargo
HR, 21000 Split
Arheološki muzej - Split
Zrinsko - Frankopanska 25
boris.cargo@armus.hr

UDK: 904:737.1(497.5 Vis)"01/02"
UDK: 737.1.025.4(497.5 Vis)"01/02"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 5. 4. 2006.
Prihvaćeno: 5. 5. 2006.

U radu se objavljuje skupni nalaz rimskih carskih denara i antoninijana pronađenih prigodom istraživanja rimske arhitekture, za koju se pretpostavlja da je bila kuća imućnije isejske obitelji. Pretpostavljena kuća smještena je uz unutarnje lice istočnih gradskih zidina, nekoliko pristava iznad luke.

Najranije kovani primjerak pronađenog novca je onaj Antonina Pija (138.-161.), a najkasniji Gordijana III. (238.-244.). Ostava je deponirana u vrijeme njegove vladavine ili vladavine njegovih neposrednih nasljednika. U 2. st. iskovane su četiri kovanice, odnosno 5,1 posto, dok su u 3. st. iskovana sedamdeset četiri komada novca, odnosno 94,9 posto.

Ovo je prva arheološki dokumentirana ostava novca u Issi.

U prilogu više preparatorice Arheološkog muzeja Split Ike Prpe-Stojanac opisano je čišćenje srebrenog novca od oksidnih naslaga. Uobičajeni način čišćenja novca je mehanički, rotirajućim četkama na suho. U ovoj je prigodi uz uporabu rotirajuće četke različitih tvrdoća, korištena i destilirana voda. Takav postupak rezultirao je boljim učinkom, lakšim skidanjem naslaga, a ujedno je izbjegnuto fini metalni trag što ga četke ostavljaju na novcu.

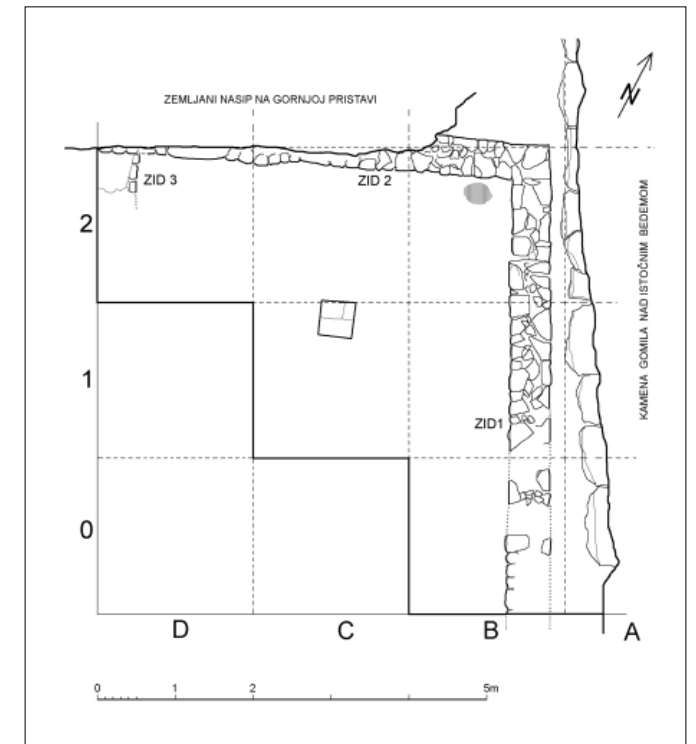
Ključne riječi: Skupni nalaz, ostava, novac, denari, Issa, rimska arhitektura; novac, čišćenje, destilirana voda

Slika 1.

Među mnogim dostignućima koja je u svojoj dugoj povijesti, s drugim grčkim kolonijama i trgovcima, Issa donijela i širila jadranskim ilirskim prostorima, bila je i uporaba novca.* Od sredine 4. st. pr. Kr., ili nešto malo kasnije, Issa započinje kovati vlastiti novac, a prekid emitiranja njezina novca zbio se krajem 2. ili sredinom 1. st. pr. Kr.¹ Od tog trenutka u gradu počinje prevladavati rimski novac, a njegova uporaba i kolanje na otoku arheološki se mogu pratiti barem do sredine 5. st.² Mjesta s tako dugim nizom godina kontinuirane uporabe novca, zaista su rijetka na hrvatskoj obali Jadrana.

Novija istraživanja koja su se ustalila posljednjih godina znatno pridonose poznavanju cirkulacije novca u Issi.³ Istraživanja uz gradske zidine Isse rezultirala su pronalaskom arhitekture koju u ovom trenutku ne možemo sa sigurnošću opredijeliti, no s obzirom na karakter nalaza, pretpostavlja se da su pronađeni ostatci rimske kuće (sl. 1). Zidovi pronađene arhitekture dobro su sačuvani u visini od 70 do 120 cm, građeni su od pravilno klesanog kamena uglavnom pločastog oblika. U 2005. godini⁴ u

Slika 2.

kvadrantu B-2 pronađena je ostava novca koja se nalazila ispod razine podnice u kutu koji čine sjeverni i istočni zid objekta (sl. 2). U tom dijelu nije sačuvano kameno popločanje podnice, koje se vidi u zapadnom i južnom dijelu iskopavanog prostora. Pažljivim iskopavanjem uspjelo se definirati položaj i opseg deponiranog novca, čiji je veći dio ostao *in situ*, dok se jedan dio pomakao pri čišćenju. Uz novac nije pronađena nikakva posuda, niti keramički ostatci iz kojih bismo mogli zaključiti da se novac u njoj nalazio. Kako uz novac u njegovoj blizini nije pronađen nikakav metalni predmet, čavao, ključ, dio brave i sl., odbacujemo mogućnost da se novac nalazio u drvenom kovčežiću. Ostava je po svoj prilici bila umotana u platno ili stavljena u kožnatu, odnosno platnenu vrećicu. Trag tog platna ostao je u vidu nepravilanog svjetlijeg otiska zemlje na tom mjestu (sl. 3). Najveći dio novca u trenutku pronalaska nalazio se upravo na tom dijelu zemlje, a samo manji dio izvan njega (sl. 4).

Pronađeno je sedamdeset pet denara i tri antoninijana. Nakon provedenog čišćenja i konzervacije pokazalo se da je sav pronađeni novac u dobrom stanju, premda je prigodom pronalaska bio prekriven znatnim slojem zelenog oksida. Novac je kovan u vrijeme dinastija Antonina, Severa i razdoblja vojnih careva, a pripada Antoninu Piju, Luciju Veru, Komodu, Septimiju Severu, Juliji Domni, Karakali, Plautili, Geti, Makrinu, Elagabalu, Aleksandru Severu, Juliji Mamei, Maksiminu I. i Gordijanu III.

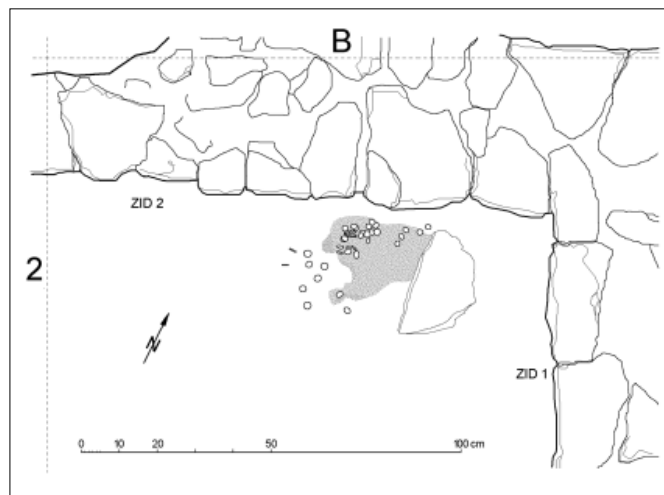
* Koristim prigodu i izražavam zahvalnost kolegici M. Bonačić Mandinić na vrijednim savjetima pri pisanju ovog rada, I. Prpi-Stojanac koja je izvršila konzervaciju novca, B. Penđeru na izrađenim crtežima i računalnoj obradbi fotografija i T. Seseu na izrađenim fotografijama novca. Svim kolegama najsrdačnija hvala.

1 Brunšmid 1998, str. 70-80.

2 Bonačić-Mandinić, Visoná 2001, str. 319-374.

3 O istraživanjima na Visu i njegovu arhipelagu u zadnjih deset godina vidi Čargo 2003, str. 399-469.

4 Uz potpisanog u istraživanjima su sudjelovali arheolozi Ana Marijanović i Vedran Barbarić, te studentice arheologije Sanja Gospodinović, Marina Ugarković, Vedrana Supan i dokumentaristica Jasmina Beneta.

Slika 3.

Slika 4.

Najstariji novac je denar Antonina Pija, kovan 156.-157., a najmlađi antoninijan Gordijana III., kovan između 241. i 243. godine, i on je *terminus post quem* za daticiju ostave. U 2. st. iskovana su četiri primjerka, odnosno 5,1 posto, dok su u 3. st. iskovana sedamdeset četiri komada novca, odnosno 94,9 posto.

Sav novac potječe iz kovnice u Rimu, što se podudara i s dosadašnjim nalazima novca u Issi iz ovog razdoblja.⁵ U analizi cirkulacije rimskog novca u Issi, Bonačić Mandinić i Visonà primjećuju da je na prostoru Isse do vladavine Severa do sada pronađen novac manje vrijednosti, uglavnom asi, dok je novčana cirkulacija od sredine 3. st. pa do kasnog Carstva zabilježena s relativno malim brojem nalaza antoninijana i, iz Zanelline kolekcije, sestercija.⁶ Pronalazak ove ostave čiji je novac emitiran najvećim dijelom u vrijeme Severa pokazuje i prisutnost drugih vrijednijih nominala, koje su uvelike bile u optjecaju.

Najveći dio novca iz ostave vlasnik je sakupio u vrijeme vladanja dinastije Severa, dok je novac kovan u vrijeme Antonina i vojnih careva zastupljen s jedanaest primjeraka. Sudeći prema najkasnijem novcu, onom Gordijana III., novac je deponiran u vrijeme njegove vladavine ili vladavine njegovih neposrednih nasljednika. To je razdoblje produbljivanja socijalno-ekonomske krize, burnih događanja na limesu, i vrijeme čestih smjenjivanja careva. Ako su ta događanja poticala strah te inicirala skrivanje novca, bilo je to po onoj, *fama crescit eundo*. Uznemirujuće vijesti u Issu su mogle stizati s pričama pomoraca koji su doticali isejsku luku, no ipak je malo vjerojatno da bi to bili pravi razlozi deponiranja novca.

Za spomenuto razdoblje nemamo nikakvih povijesnih pokazatelja da je Issa bila ičim ugrožena izvana, također prema raspoloživim izvorima i dosadašnjim arheološkim istraživanjima, u tom razdoblju Issa nije doživjela značajnije unutarnje nemire.

⁵ Bonačić Mandinić, Visonà 2002, str. 330-331.

⁶ Isto.

Razlozi skrivanja novca po svoj su prilici potaknuti svakodnevnim životnim situacijama, možda strahom od krađe, a sasvim je moguće da je to bilo mjesto gdje je vlasnik skrivao osobnu riznicu. Je li smrt, nenadani odlazak vlasnika ili naprosto bolest i zaborav, bila razlogom što je novac ostao pod zemljom do današnjih dana, to nikad nećemo saznati. Iako će svako mišljenje o razlogu skrivanja novca ostati na razini pretpostavke, postoji nada da će daljnja istraživanja spomenute arhitekture donijeti nove spoznaje, koje će nam pomoći da shvatimo razloge ostavljanja novca.

Do sada na Visu nije arheološki dokazano postojanje neke ostave novca, postoji tek pretpostavka, koju iznosi E. Pegan. On drži da je jedan dio novca iz bivše zbirke don Apolonija Zanelle bio dijelom skupnog nalaza. Mišljenje gradi na temelju toga što je devet kovanica bilo izdvojeno iz veće skupine novca te po njihovim vanjskim značajkama, *Med ostanki nekadanje zbirke Apollonio Zanella na Visu sem našel zavitek, v katerem je bilo ločeno od drugih, devet rimskih bronastih kovancev, ki so zaradi specifične barve patine in znakov zlepljenosti zanesljivo pripadali večji depojski najdbi*.⁷ Nalazi ostava iz 3. st. nisu česti ni na području Dalmacije; pored ove pretpostavljene, možemo još spomenuti nalaze iz Salone,⁸ Dugopolja⁹ i Zadra.¹⁰

O samoj arhitekturi ne možemo iznositi konkretnije zaključke, jer je istražena u zaista malom dijelu. Smještena je u jugoistočnom dijelu grada uz same gradske zidine, nekoliko pristava iznad luke i gradskog trijema. Na pristavama ispod pronađene građevine do sada su pronađeni arhitektonski ulomci frizeva monumentalnih

⁷ Pegan 1960, str. 75. Mišljenje Pegana da se radi o ostavi svi autori prihvaćaju, iako sama izdvojenost novca ne treba izravno značiti njihovo zajedničko podrijetlo i skupno deponiranje. Mirnik 1981, str. 52, 58.; Bonačić Mandinić, Visonà 2002, str. 324, 331, ovdje autori iznose pretpostavku da je ostava možda skrivena zbog markomanske opasnosti.

⁸ Marović 1998, str. 289-304.

⁹ Isto.

¹⁰ Raknić 1970, str. 49-92.

Tabelarni prikaz pronađenog novca:

Nom. - nominala; Kov. - kovnica; Kom. - komada

Kat. br.	Car	Nom.	Kovn.	Vrijeme	Položaj kalupa	Težina / gr	Promjer / mm	Literatura	Kom.	%
1.	Antonin Pij	D	Rim	156-157	6	3,0	17 x 16	RIC III, 264	1	1,3
2.	Lucije Ver	D	Rim	XII 163-XII 164	6	3,1	16 x 17	RIC III, 515	1	1,3
3.	Komod	D	Rim	192	5	2,8	16 x 16	RIC III, 233	1	1,3
4.	Septimije Sever	D	Rim	196-197	12	2,9	18 x 18	RIC IV/I, 74	20	25,6
5.	Septimije Sever	D	Rim	200	6	2,9	17 x 18	RIC IV/I, 150		
6.	Septimije Sever	D	Rim	200-201	6	3,4	19 x 18	RIC IV/I, 160		
7.	Septimije Sever	D	Rim	200-201	12	3,2	18 x 18	RIC IV, 167a		
8.	Septimije Sever	D	Rim	203	12	3,2	18 x 17	RIC IV, 189b		
9.	Septimije Sever	D	Rim	204	12	3,6	18 x 18	RIC IV/I, 195		
10.	Septimije Sever	D	Rim	204	1	3,2	19 x 19	RIC IV/I, 216'		
11.	Septimije Sever	D	Rim	205	12	2,8	18 x 18	RIC IV/I 196		
12.	Septimije Sever	D	Rim	205	6	3,2	19 x 20	RIC IV/I, 198		
13.	Septimije Sever	D	Rim	206	7	3,1	19 x 19	RIC IV/I, 200		
14.	Septimije Sever	D	Rim	208	6	3,2	19 x 19	RIC IV/I, 216		
15.	Septimije Sever	D	Rim	209	6	3,4	19 x 18	RIC IV/I, 230		
16.	Septimije Sever	D	Rim	209	12	2,8	19 x 19	RIC IV/I, 230		
17.	Septimije Sever	D	Rim	210	1	3,7	18 x 19	RIC IV/I, 234		
18.	Septimije Sever	D	Rim	210	6	3,4	19 x 19	RIC IV/I, 236		
19.	Septimije Sever	D	Rim	210	6	2,9	18 x 18	RIC IV/I, 241		
20.	Septimije Sever	D	Rim	202-210	6	3,1	18 x 20	RIC IV/I, 261		
21.	Septimije Sever	D	Rim	202-210	7	3,2	17 x 17	RIC IV/I, 264a		
22.	Septimije Sever	D	Rim	202-210	7	3,2	18 x 18	RIC IV/I, 266		
23.	Septimije Sever	D	Rim	202-210	12	2,7	19 x 18	RIC IV/I, 308		
24.	Julija Domna	D	Rim	196-211	6	3,1	18 x 18	RIC IV/I, 551	6	7,7
25.	Julija Domna	D	Rim	196-211	7	3,2	18 x 18	RIC IV/I, 551		
26.	Julija Domna	D	Rim	196-211	6	3,5	18 x 18	RIC IV/I, 574		
27.	Julija Domna	D	Rim	196-211	6	3,2	19 x 18	RIC IV/I, 599		
28.	Julija Domna	D	Rim	196-211	6	3,2	18 x 18	RIC IV/I, 572		
29.	Julija Domna	D	Rim	196-211	7	3,2	17 x 19	RIC IV/I, 577		
30.	Karakala	D	Rim	200	12	3,4	17 x 18	RIC IV/I, 30b	23	29,5
31.	Karakala	D	Rim	201	12	3,3	16 x 18	RIC IV/I, 54b		
32.	Karakala	D	Rim	203	12	3,3	19 x 19	RIC IV/I, 69		
33.	Karakala	D	Rim	205	6	3,5	18 x 18	RIC IV/I, 80a		
34.	Karakala	D	Rim	207	7	3,3	19 x 19	RIC IV/I, 95		
35.	Karakala	D	Rim	207	6	3,3	18 x 19	RIC IV/I, 95		
36.	Karakala	D	Rim	201-206	12	3,1	18 x 18	RIC IV/I, 130a		
37.	Karakala	D	Rim	201-206	12	3,3	19 x 19	RIC IV/I, 144b		
38.	Karakala	D	Rim	206-210	12	2,8	17 x 19	RIC IV/I, 161		
39.	Karakala	D	Rim	206-210	6	3,3	18 x 19	RIC IV/I, 170		
40.	Karakala	D	Rim	206-210	12	3,2	18 x 19	RIC IV/I, 175		
41.	Karakala	D	Rim	206-210	7	3,4	18 x 18	RIC IV/I, 176		
42.	Karakala	D	Rim	213	7	3,2	18 x 18	RIC IV/I, 208		
43.	Karakala	D	Rim	214	6	3,2	17 x 18	RIC IV/I, 244		
44.	Karakala	D	Rim	214	6	3,5	20 x 19	RIC IV/I, 246		
45.	Karakala	D	Rim	215	12	3,1	18 x 19	RIC IV/I, 251		
46.	Karakala	D	Rim	215	6	3,2	18 x 18	RIC IV/I, 254		
47.	Karakala	D	Rim	215	6	2,9	19 x 20	RIC IV/I, 263f		
48.	Karakala	D	Rim	215	6	2,9	19 x 18	RIC IV/I, 267		
49.	Karakala	D	Rim	215	6	3,1	18 x 17	RIC IV/I, 268		
50.	Karakala	D	Rim	215	6	3,1	18 x 18	RIC IV/I, 268		
51.	Karakala	D	Rim	213-217	6	3,5	18 x 19	RIC IV/I, 307		
52.	Karakala	D	Rim	213-217	7	3,0	18 x 19	RIC IV/I, 311b		
53.	Plautila	D	Rim	202-212	7	3,6	19 x 18	RIC IV/I, 369	1	1,3
54.	Geta	D	Rim	200-202	1	2,9	17 x 19	RIC IV/I, 8	7	9,0
55.	Geta	D	Rim	200-202	12	3,3	18 x 19	RIC IV/I, 13a		
56.	Geta	D	Rim	200-202	6	3,2	18 x 19	RIC IV/I, 13a		
57.	Geta	D	Rim	200-202	6	2,9	18 x 19	RIC IV/I, 13a		
58.	Geta	D	Rim	200-202	6	3,2	19 x 19	RIC IV/I, 18		
59.	Geta	D	Rim	203-208	12	3,4	17 x 19	RIC IV/I, 34b		
60.	Geta	D	Rim	211	6	3,1	20 x 19	RIC IV/I, 77		

* Novac legendom na licu, te prikazom Jupitra na naličju je kao na RIC IV/I, 216, no legenda na naličju je kao na RIC IV/I, 194. S obzirom da se navodi *tribunicia potestas XII*, stavljamo ga u 204. g.

61.	Makrin	D	Rim	IV-XII 217	12	3,5	20 x 20	RIC IV/II, 22a	2	2,6
62.	Makrin	D	Rim	XII 217	6	3,2	17 x 20	RIC IV/II, 26		
63.	Elagabal	D	Rim	220	6	3,0	18 x 18	RIC IV/II, 27	3	3,8
64.	Elagabal	D	Rim	221	11	3,3	17 x 18	RIC IV/II, 45		
65.	Elagabal	D	Rim	218 - 222	5	3,2	18 x 19	RIC IV/II, 140	3	3,8
66.	Aleksandar Sever	D	Rim	228-231	6	2,9	19 x 19	RIC IV/II, 208		
67.	Aleksandar Sever	D	Rim	231-235	7	3,0	18 x 18	RIC IV/II, 235		
68.	Aleksandar Sever	D	Rim	231-235	12	3,0	18 x 18	RIC IV/II, 246		
69.	Julija Mamea	D	Rim	228-235	12	2,6	20 x 19	RIC IV/II, 338		
70.	Maksim I	D	Rim	235	6	2,8	19 x 19	RIC IV/II, 1	6	7,7
71.	Maksim I	D	Rim	III 235-I 236	2	2,9	18 x 19	RIC IV/II, 7a		
72.	Maksim I	D	Rim	III 235-I 236	8	2,4	17 x 18	RIC IV/II, 12		
73.	Maksim I	D	Rim	III 235-I 236	8	2,9	18 x 19	RIC IV/II, 12		
74.	Maksim I	D	Rim	III 235-I 236	12	2,8	18 x 21	RIC IV/II, 13		
75.	Maksim I	D	Rim	III 235-I 236	7	3,0	18 x 19	RIC IV/II, 13	3	3,8
76.	Gordijan III	Ant	Rim	VII 238-VII 239	6	4,8	21 x 20	RIC IV/III, 5		
77.	Gordijan III	Ant	Rim	III-V 240	1	3,1	22 x 23	RIC IV, 71		
78.	Gordijan III	Ant	Rim	241-243	2	4,8	21 x 23	RIC IV, 95	78	100 %
UKUPNO										

građevina, kipovi i natpis o obnovi trijema.¹¹ Građevina je dakle sagrađena neposredno iznad javne gradske arhitekture, na mjestu koje je dobro zaštićeno od vjetrova i s lijepim pogledom na isejsku luku i južni dio viške uvale. Zanimljivo je da kamen u do sada otkrivenim zidovima nije povezan žbukom, nego glinom, tehnikom koja je svojstvenija grčkoj negoli rimskoj građevnoj praksi.

Dosadašnji nalazi mnoštva fresaka, velikog broja koštanih ukosnica, brončanog stilusa, alabastrona te ostave srebrenog novca, dopuštaju nam pretpostavku da se radi o stambenom objektu imućnije isejske obitelji.

Ovo je prva arheološki utvrđena ostava novca na Visu, koja će, vjerujemo, pomoći u boljem sagledavanju isejskog gospodarstva i kolanja novca na otoku, kao doprinos za rekonstrukciju pojedinih povijesnih zbivanja u Issi.

Neka ovi redci, koje posvećujem svečaru, budu malena zahvala za mnoge stručne savjete koje mi je Marović nesebično dijelio kao mlađem kolegi, a i sam je kao cijenjeni numizmatičar svoju stručnu pozornost posvećivao novcu pronađenom na Visu i njegovu arhipelagu.

KATALOG

AMS - Arheološki muzej - Split

Antonin Pij

- AMS, Inv. br. 5802
Av/ Glava okrenuta u desno, ovjenčana, ANTONINVS AVG PIVS P P IMP II.
Rv/ Salus sjedi u lijevo, odjeća bogato nabrana. Hrani zmiju omotanu oko are, TR POT XX COS IIII.

Lucije Ver

- AMS, Inv. br. 5803
Av/ Glava okrenuta u desno, gologlav. Kosa kovrčava, brada, L VERVS AVG ARMENIACVS.
Rv/ Mars u vojnoj odori s kacigom, u desno. U desnoj ruci drži koplje, lijevica položena na štit, TR P IIII IMP II COS II.

Komod

- AMS, Inv. br. 5804
Av/ Glava okrenuta u desno, ovjenčana. Kosa i brada kovrčavi, (L AEL) AVREL COMM AVG P FEL.
Rv/ Fides stoji okrenuta u lijevo, u desnoj ruci drži vojno znakovlje, u lijevoj rog obilja. Lijevo od nje, u polju, zvijezda, P M TR P XVII (IMP) VIII COS VII P P.

Septimije Sever

- AMS, Inv. br. 5805
Av/ Glava okrenuta u desno, ovjenčana. Kosa i brada kovrčavi, L SEV SEPT PERT AVG IMP VIII.
Rv/ Sever jaši konja, u desno. Desna ruka podignuta, ADVENTVI AVG (FELICISSIMO).
- AMS, Inv. br. 5806
Av/ Kao prethodni, SEVERVS AVG PART MAX.
Rv/ Viktorija leti u lijevo okrenuta, držeći u objema rukama rastvoreni vijenac. U lijevom donjem dijelu štit, P M TR P VIII COS II P P.

¹¹ O carskim kipovima, Gabričević 1968, str. 55-58; Cambi 1998, str. 53-54; Ivčević 1998, str. 75-84; natpis Kvinta Numerija Rufa o obnovi trijema, Gabričević 1970, str. 553-562; novija istraživanja na prostoru trijema, Kirigin, Ivčević 1997, str. 46-52; Čargo 2003, str. 414-416.

Tabla 1.

6. AMS, Inv. br. 5807
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Sever ogrnut plaštem, okrenut u lijevo sa granom u desnoj i knjigom u lijevoj ruci, FVNDATOR PACIS.
7. AMS, Inv. br. 5808
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Sever u vojnoj odori žrtvuje. U desnoj ruci patera, lijevoj žezlo, RESTITVTOR VRBIS.
8. AMS, Inv. br. 5809
Av/ Kao prethodni, SEVERVS PIVS AVG
Rv/ Fortuna sjedi u stolcu okrenuta u lijevo. Bogato nabrana odjeća. U desnoj ruci kormilo, u lijevoj rog obilja. Pod stolcem se nalazi kotač, P M TR P XI COS III P P.
9. AMS, Inv. br. 5810
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Genij stoji ulijevo, u desnoj ruci drži pateru iznad žrtvenika, u lijevoj klas žita, P M TR P XII COS III P P.
10. AMS, Inv. br. 5811
Av/ Kao prethodni
Rv/ Jupiter nag, stoji u desno. Tijelo u položaju za bacanje munje koju drži u desnoj ruci, u lijevoj žezlo. P M TR P XII COS III P P.
11. AMS, Inv. br. 5812
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Jupiter nag, samo s plaštem, stoji u lijevo. U desnoj ruci drži munju, u lijevoj žezlo, uz desnu nogu orao, P M TR P XIII COS III P P.
12. AMS, Inv. br. 5813
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Anona stoji ulijevo držeći klas žita iznad modija u desnoj ruci rog obilja, P M TR P XIII COS III P P.
13. AMS, Inv. br. 5814
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Kao prethodni, P M TR P XIII COS III P P.
14. AMS, Inv. br. 5815
Kao prethodni.
15. AMS, Inv. br. 5816
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Salus sjedi u lijevo hraneći zmiju u svojim rukama, P M TR P XVII COS III P P
16. AMS, Inv. br. 5817
Kao prethodni.
17. AMS, Inv. br. 5818
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Neptun stoji u lijevo, desna noga na kugli. Desna ruka na desnom bedru, u lijevoj osti, P M TR P XVIII COS III P P.
18. AMS, Inv. br. 5819
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Salus sjedi u lijevo hraneći zmiju u svojoj desnoj ruci, P M TR P XVIII COS III P P.
19. AMS, Inv. br. 5820
Av/ Kao prethodni, SEVERVS PIVS AVG BRIT.
Rv/ Kao 17, desna noga na kamenu.

20. AMS, Inv. br. 5821
Av/ Kao prethodni, SEVERVS PIVS AVG.
Rv/ Felicitas stoji u lijevo, držeći kaducej u desnoj ruci, u lijevoj rog obilja, FELICITAS AVGG.
21. AMS, Inv. br. 5822
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Fortuna sjedi u stolcu okrenuta u lijevo. Bogato nabrana odjeća. U desnoj ruci kormilo, u lijevoj rog obilja. Pod stolcem se nalazi kotač, FORTVNA REDVX.
22. AMS, Inv. br. 5823
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Dea Caelestis jaše na lavu, okrenuta frontalno s obje noge na desnoj strani lava, glava u desno. Odjenuta u bogato naboranu odjeću. Desna ruka vodoravno podignuta držeći munju, u lijevoj žezlo, INDVLGENTIA (AVGG) IN CARTH.
23. AMS, Inv. br. 5824
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Sever stoji okrenut u lijevo, odjeća bogato nabrana, prekrivene glave. U desnoj ruci patera, prinosi žrtvu. Lijevo ara, VOTA SVSCEPTA XX.

Julija Domna

24. AMS, Inv. br. 5825
Av/ Poprsje okrenuto u desno, odjeća na ramenima i psima nabrana, IVLIA AVGVSTA.
Rv/ Uspravna Felicitas u bogato naboranoj odjeći, glava okrenuta u lijevo. U desnoj ruci drži kaducej u lijevoj žezlo, FELICITAS.
25. AMS, Inv. br. 5826
Kao prethodni.
26. AMS, Inv. br. 5827
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Pietas stoji okrenuta u lijevo, oslonjena uz aru. Ruke raširene, odjevena u bogato naboranu odjeću, PIETAS PVBLICA.
27. AMS, Inv. br. 5828
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Juno prekrivene glave, stoji u lijevo držeći pateru u desnoj ruci i žezlo u lijevoj. Uz noge s lijeve strane paun, IVNO.
28. AMS, Inv. br. 5829
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Pietas stoji okrenuta u lijevo, desnom rukom žrtvuje nad arom, lijevom drži kutiju s tamjanom, PIETAS AVGG.
29. AMS, Inv. br. 5830
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Izida stoji okrenuta u desno, na psima drži malog Horusa. Lijeva noga podignuta na pramac. Lijevo, iza, ara i kormilo, SAECVLI FELICITAS.

Tabla 2.

Tabla 3.

Tabla 4.

Karakala

30. AMS, Inv. br. 5831
Av/ Poprsje okrenuto u desno, odjeća bogato nabrana. Glava ovjenčana, kosa valovita, ANTONINVS AVGVSTVS.
Rv/ Sol, nag samo s plaštem, stoji frontalno, glava u lijevo. U desnoj ruci kugla, u lijevoj koplje, PONTIF TR P III.
31. AMS, Inv. br. 5832
Av/ Kao prethodni, ANTONINVS PIVS AVG.
Rv/ Dva svezana zarobljenika sa svake strane tropeja. Leđima okrenuti tropeju, PART MAX (PONT) TR P IIII.
32. AMS, Inv. br. 5833
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Roma stoji okrenuta u lijevo, na glavi kaciga. U lijevoj ruci Viktorija, u desnoj koplje, PONT TR P VI COS.
33. AMS, Inv. br. 5834
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Mars s kacigom i plaštem u lijevo, pod desnom nogom kaciga. U desnoj ruci grana, lijevoj koplje, PONTIF TR P VIII COS II.
34. AMS, Inv. br. 5835
Av/ Glava ovjenčana okrenuta u desno, ANTONINVS PIVS AVG.
Rv/ Karakala stoji u desno, drži koplje i parazonij. Pod lijevom nogom je kaciga, PONTIF TR P X COS II.
35. AMS, Inv. br. 5836
Kao prethodni.
36. AMS, Inv. br. 5837
Av/ Kao 30, ANTONINVS PIVS AVG.
Rv/ Dea Celestis jaši lava, sjedi frontalno s obje noge na desnoj strani lava. Lav u trku okrenut u desno. Božica u desnoj ruci drži munju, u lijevoj žezlo. Iza lava (lijevo) izvor, INDVLGETIA AVGG IN CARTH.
37. AMS, Inv. br. 5838
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Viktorija iskoračila, u lijevo. Bogato nabrana odjeća. U desnoj ruci drži vijenac, u lijevoj palmu, VICT PART MAX.
38. AMS, Inv. br. 5839
Av/ Kao 34.
Rv/ Libertas stoji okrenuta u lijevo. Bogati nabori na odjeći, u desnoj ruci drži pileus, u lijevoj žezlo, LIBERTAS AVG.
39. AMS, Inv. br. 5840
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Viktorija upravlja bigom, u desno. Konji u galopu, VICTORIAE AVGG.
40. AMS, Inv. br. 5841
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Karakala u vojnoj odori stoji frontalno, glava u desno. U desnoj ruci drži koplje, lijevoj parazonij. S lijeve strane uz noge nalazi se riječno božanstvo, s desne strane dva zarobljenika, VIRTVS AVGG.
41. AMS, Inv. br. 5842
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Virtus sjedi okrenuta u lijevo. Na glavi kaciga, u desnoj ruci Viktorija, lijevoj parazonij, naslonjena na štit, VIRTVS AVGVSTOR.

42. AMS, Inv. br. 5843
Av/ Kao prethodni, ANTONINVS PIVS AVG BRIT.
Rv/ Serapis, na glavi polos, stoji u lijevo. Desna ruka podignuta u lijevoj drži žezlo, P M TR P XVI COS IIII P P.
43. AMS, Inv. br. 5844
Av/ Kao prethodni, ANTONINVS PIVS AVG GERM.
Rv/ Serapis stoji okrenut u lijevo, u desna ruka podignuta u pozdrav, u ljevici žezlo, P M TR P XVII COS IIII P P.
44. AMS, Inv. br. 5845
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Karakala okrenut u lijevo, bogato nabrana odjeća. U desnoj ruci drži granu, u lijevoj ruci drži štap, P M TR P XVII COS IIII P P.
45. AMS, Inv. br. 5846
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Asklepije stoji frontalno, bogato nabrana odjeća. U desnoj ruci drži vijenac, u lijevoj palmu, desno kugla, P M TR P XVIII COS IIII P P.
46. AMS, Inv. br. 5847
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Apollo, nag, samo s plaštem, okrenut u lijevo. U desnoj ruci grana, lijeva položena na liri postavljena na aru, P M TR P XVIII COS IIII P P.
47. AMS, Inv. br. 5848
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Kao 42. i 43., P M TR P XVIII COS IIII P P.
48. AMS, Inv. br. 5849
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Fides Militum stoji okrenuta lijevo. Stoji između vojnog znakovlja, P M TR P XVIII COS IIII P P.
49. AMS, Inv. br. 5850
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Pax stoji okrenuta u lijevo, u desnoj ruci drži granu, u lijevoj žezlo, P M TR P XVIII COS IIII P P.
50. AMS, Inv. br. 5851
Kao prethodni
51. AMS, Inv. br. 5852
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Mars stoji u raskoraku u lijevo. Na glavi je kaciga, plašt se vidi iza leđa. U desnoj ruci drži koplje u lijevoj tropej, MARTI PROPVGNATORI.
52. AMS, Inv. br. 5853
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Venera stoji okrenuta u lijevo, u desnoj ruci drži Viktoriju, desna savijena uz tijelo pridržavajući koplje. S desne strane ispod ruke nalazi se štit koji se naslanja na kacigu, VENVS VICTRIX.

Plautila

53. AMS, Inv. br. 5854
Av/ Poprsje okrenuto u desno, odjeća na ramenima nabrana, PLAVTILLA AVGVSTA.
Rv/ Venera stoji okrenuta u lijevo, u desnoj ruci drži jabuku, u lijevoj palminu granu. Desnom rukom se naslanja na štit. Do nogu Kupidon, VENVS VICTRIX.

Tabla 5.

Geta

54. AMS, Inv. br. 5855
Av/ Poprsje okrenuto u desno, odjeća na ramenima nabrana, gologlav, P SEPT GETA CAES PONT.
Rv/ Felicitas stoji u lijevo s kaducejem u desnoj ruci i rogom obilja u lijevoj, FELICITAS AVGG.
55. AMS, Inv. br. 5856
Kao prethodni.
Rv/ Nobilitas stoji uspravno, odjeća bogato nabrana. U rukama žezlo i paladij, NOBILITAS.
56. AMS, Inv. br. 5857
Kao prethodni.
57. AMS, Inv. br. 5858
Kao prethodni.
58. AMS, Inv. br. 5859
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Geta u vojnoj odori stoji okrenut u lijevo, preko lijevog ramena prebačen plašt. U desnoj ruci drži granu, u lijevoj žezlo. Iza njega prikaz tropeja, PRINC IVVENTVTIS.
59. AMS, Inv. br. 5860
Kao prethodni, P SEPTIMIVS GETA CAES.
Rv/ Minerva odjevena u bogato naboranu haljinu, tijelo nagnuto naprijed. Na glavi je kaciga u desnoj ruci drži štit, u lijevoj žezlo, PONTIF COS.
60. AMS, Inv. br. 5861
Av/ Glava ovjenčana okrenuta u desno, bradat, P SEPT GETA PIVS AVG BRIT.
Rv/ Fortuna naslonjena na kotač lijevom rukom u desnoj rogu obilja, FORT RED TR P III COS II P P.

Makrin

61. AMS, Inv. br. 5862
Av/ Glava ovjenčana okrenuta u desno. Starije lice s dugom bradom, IMP C M OPEL SEV MACRINVS AVG.
Rv/ Fides frontalno okrenuta, desna noga na kacigi, u obje ruke drži vojno znakovlje, PONTIF MAX TR P COS P P.
62. AMS, Inv. br. 5863
Av/ Kao prethodni, bogatiji nabori odjeće na ramenima.
Rv/ Anona okrenuta u lijevo, odjevena u odjeću s bogatim naborima. U desnoj ruci drži klas žita iznad modija. U desnoj ruci je rog obilja, P M TR P II COS P P.

Elagabal

63. AMS, Inv. br. 5864
Av/ Glava ovjenčana okrenuta u desno. Odjeća na ramenima bogato nabrana, IMP ANTONINVS AVG.
Rv/ Jupiter sjedi u lijevo, držeći Viktoriju u desnoj ruci i žezlo u lijevoj. Do nogu orao, P M TR P III COS III P P.
64. AMS, Inv. br. 5865
Av/ Kao prethodni, IMP ANTONINVS PIVS AVG.
Rv/ Viktorija leti držeći rastvoreni vijenac u objema rukama. Zvijezda u polju s desne strane. U dnu sa svake strane štitovi, P M TR P III COS III P P.

65. AMS, Inv. br. 5866
Av/ Kao prethodni, IMP CAES M AVR ANTONINVS AVG.
Rv/ Salus okrenuta u desno, hrani zmiju. Odjeća bogato nabrana, SALVS ANTONINI.

Aleksandar Sever

66. AMS, Inv. br. 5867
Av/ Glava ovjenčana okrenuta u desno, kosa i brada kratki, IMP SEV ALEXAND AVG.
Rv/ Perpetuitas stoji u lijevo, držeći kuglu i žezlo. Oslonjena na stup, PERPETVITATI AVG.
67. AMS, Inv. br. 5868
Av/ Kao prethodni, bez prikaza odjeće, IMP ALEXANDER PIVS AVG.
Rv/ Jupiter, nag ali s plaštem, stoji frontalno, glava u desno. Borbeni položaj. U desnoj ruci drži munju, IOVI PROPVGNATORI.
68. AMS, Inv. br. 5869
Av/ Kao 66., plastičniji prikaz odjeće, IMP ALEXANDER PIVS AVG.
Rv/ Mars u vojnoj odori s kacigom, hoda u desno. U desnoj ruci drži koplje u lijevoj okrugli štit, MARS VLTOR.

Julija Mamea

69. AMS, Inv. br. 5870
Av/ Glava s dijamdom u kosi okrenuta u desno. Kosa valovita, IVLIA MAMAEA.
Rv/ Felicitas sjedi okrenuta u lijevo, odjevena u bogato nabranu odjeću. U rukama drži kaducej i rog obilja, FELICITAS PVBLICA.

Maksim I

70. AMS, Inv. br. 5871
Av/ Poprsje okrenuto u desno. Glava ovjenčana, kosa i brada kratki, IMP MAXIMINVS PIVS AVG.
Rv/ Imperator u vojnoj odori stoji u lijevo između vojnog znakovlja. U lijevoj ruci koplje. Desnica podignuta, P M TR P II COS P P.
71. AMS, Inv. br. 5872
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Fides stoji uspravno, glava okrenuta u lijevo, odjevena u bogato naboranu odjeću. U svakoj ruci drži vojno znakovlje, FIDES MILITVM.
72. AMS, Inv. br. 5873
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Pax stoji okrenuta u lijevo, odjevena u bogato naboranu odjeću. U desnoj ruci drži granu, u lijevoj žezlo, PAX AVGVSTI.
73. AMS, Inv. br. 5874
Kao prethodni
74. AMS, Inv. br. 5875
Av/ Kao prethodni.
Rv/ Providentia stoji lijevo okrenuta, odjevena u bogato naboranu odjeću. U desnoj ruci drži štap, u lijevoj rogu obilja. Uz noge kugla, PROVIDENTIA AVG.
75. AMS, Inv. br. 5876
Kao prethodni.

Tabla 6.

Tabla 7.

Tabla 8.

Gordijan III

76. AMS, Inv. br. 5877

Av/ Poprsje okrenuto u desno, na glavi zrakasta kruna, kosa i brada kratki, IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG.

Rv/ Viktorija u hodu, u lijevo. U desnoj ruci drži vijenac u lijevoj palmu, VICTORIA AVG.

77. AMS, Inv. br. 5878

Av/ Kao prethodni, IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG.

Rv/ Virtus s kacigom u vojnoj odori, stoji frontalno, glava u lijevo. U desnoj ruci drži granu u lijevoj koplje. Uz desnu nogu naslonjen štit, VIRTUS AVG.

78. AMS, Inv. br. 5879

Av/ Kao prethodni.

Rv/ Herkul, nag, stoji okrenut u desno. Desna ruka na boku, lijeva na toljagi oslonjenoj na kamen. Lavlja koža iza palice, VIRTUTI AVGVSTI.

LEGENDE I PRIKAZI NA LICU I NALIČJU NOVCA			
	legenda na licu	legenda na naličju	prikaz na naličju
Antonin Pij	ANTONINVS AVG PIVS P P IMP II, (1)	TR POT XX COS III, (1)	Salus sjedi, hrani zmiju omotanu oko are, (1)
Lucije Ver	L VERVS AVG ARMENIACVS, (2)	TR P III IMP II COS II, (2)	Mars u vojnoj odori s kopljem i štitom, (2)
Komod	(L AEL) AVREL COMM AVG P FEL, (3)	P M TR P XVII (IMP) VIII COS VII P P, (3)	Fides s vojnim znakovljem, i rogom obilja, zvijezda, (3)
Septimije Sever	L SEV SEPT PERT AVG IMP VIII, (4) SEVERVS AVG PART MAX, (5, 6, 7) SEVERVS PIVS AVG BRIT, (19) SEVERVS PIVS AVG, (8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23)	ADVENTVI AVG (FELICISSIMO), (4) FELICITAS AVGG, (20) FORTVNA REDUX, (21) FVNDATOR PACIS, (6) INDVLGENTIA (AVGG) IN CHART, (22) P M TR P VIII COS II P P, (5) P M TR P XI COS III P P, (8) P M TR P XII COS III P P, (9, 10) P M TR P XIII COS III P P, (11, 12) P M TR P XIII COS III P P, (13) P M TR P XVI COS III P P, (14) P M TR P XVII COS III P P, (16) P M TR P XVIII COS III P P, (15, 17, 18, 19) RESTITVTOR VRBIS, (7) VOTA SVSPECTA XX, (23)	Anona s rogom obilja i klas žita, (12, 13) Dea Celestis s munjom i žezlom jaše lava, (22) Felicitas s kaducejem i rogom obilja, (20) Fortuna s kormilom i rogom obilja, kotač, (8, 21) Genij s paterom žrtvuje; klas žita, (9) Jupiter s munjom i žezlom, (10, 14) Jupiter s munjom i žezlom; orao pod nogama, (11) Neptun s ostima; noga na kamenu, (19) Neptun s ostima; noga na kugli, (17) Salus sa zmijom, (15, 16, 18) Sever jaše konja, desna ruka podignuta, (4) Sever s granom i knjigom, (6) Sever u vojnoj odori žrtvuje; patera i žezlo, (7) Sever žrtvuje iz patero nad žrtvenikom, (23) Viktorija leti držeći rastvoreni vijenac, štit, (5)
Julija Domna	IVLIA AVGVSTA, (24, 25, 26, 27, 28, 29)	FELICITAS, (24, 25) IVNO, (27) PIETAS AVGG, (28) PIETAS PVBLICA, (26) SAECVLI FELICITAS, (29)	Felicitas s kaducejem i žezlom, (24, 25) Izida s Horom, ara i kormilo, (29) Juno s paterom i žezlom, (27) Pietas oslonjena uz aru, (26) Pietas žrtvuje, kutija s tamjanom, (28)
Karakala	ANTONINVS AVGVSTVS, (30) ANTONINVS PIVS AVG BRIT, (42) ANTONINVS PIVS AVG GERM, (43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52) ANTONINVS PIVS AVG, (31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41)	INDVLGENTIA AVG IN CHART, (36) LIBERTAS AVG, (38) MARTI PROPVGNATORI, (51) P M TR P XVI COS III P P, (42) P M TR P XVII COS III P P, (43, 44) P M TR P XVIII COS III P P, (45, 46, 47, 48, 49, 50) PARTMAX (PONT) TR P III, (31) PONTIF TR P III, (30) PONTIF TR P VI COS, (32) PONTIF TR P VIII COS II, (33) PONTIF TR P X COS II, (34, 35) VENVS VICTRIX, (52) VICT PART MAX, (37) VICTORIAE AVGG, (39) VIRTUS AVGG, (40) VIRTUS AVGVSTOR, (41)	Apolon s granom i lirom, (46) Asklepije s ovijenom zmijom, kugla, (45) Dea Celestis jaše lava s munjom i žezlom, (36) Fides Militum između vojnog znakovlja, (48) Karakala s granom i štapom, (43, 44) Karakala s kopljem i prazoniuom, (34, 35) Karakala s kopljem, prazoniuom, riječno božanstvo, zarobljenici, (40) Libertas s pileusom i žezlom, (38) Mars s granom i kopljem, (33) Mars s kopljem i tropejem, (51) Pax s granom i žezlom, (49, 50) Roma s Viktorijom i kopljem, (32) Serapis s polosom i žezlom, (42, 47) Sol s kuglom i kopljem, (30) Venera s Viktorijom i kopljem, štit, kaciga, (52) Viktorija s vijencem i palmom, (37) Viktorija upravlja bigom, (39) Virtus s Viktorijom i prazonijem, štit, (41) Zarobljenici sa strana tropeja, (31)
Plautila	PLAVTILLA AVGVSTA, (53)	VENVS VICTRIX, (53)	Venera s jabukom i palmom, štit, Kupid, (53)
Geta	P SEPT GETA CAES PONT, (54, 55, 56, 57, 58) P SEPT GETA PIVS AVG BRIT, (60) P SEPTIMIVS GETA CAES, (59)	FELICITAS AVGG, (54) FORT RED TR P III COS II P P, (60) NOBILITAS, (55, 56, 57) PONTIF COS, (59) PRINC IVVENTVTIS, (58)	Felicitas s kaducejem i rogom obilja, (54) Fortuna s rogom obilja, kotač, (60) Geta s granom i žezlom, tropej, (58) Minerva sa štitom i žezlom, (59) Nobilitas s žezlom i paladijem, (55, 56, 57)
Makrin	IMP C M OPEL SEV MACRINVS AVG, (61, 62)	P M TR P II COS P P, (62) PONTIF MAX TRP COS PP, (61)	Anona s klasom žita i rogom obilja, (62) Fides drži vojno znakovlje, (61)
Elagabal	IMP ANTONINVS AVG, (63) IMP ANTONINVS PIVS AVG, (64) IMP CAES M AVR ANTONINVS AVG, (65)	P M TR P III COS III P P, (63) P M TR P III COS III P P, (64) SALVS ANTONINI AVG, (65)	Jupiter drži Viktoriju i žezlo, uz noge orao, (63) Salus hrani zmiju, (65) Viktorija s rastvorenim vijencem, zvijezda, štitovi, (64)
Aleksandar Sever	IMP ALEXANDER PIVS AVG, (67, 68) IMP SEV ALEXAND AVG, (66)	IOVI PROPVGNATORI, (67) MARS VLTOR, (68) PERPETVITATI AVG, (66)	Jupiter, nag s plaštem, drži munju, (67) Mars s kacigom i kopljem, štit, (68) Perpetuitas s kuglom i žezlom, (66)
Julija Mamea	IVLIA MAMAEA AVG, (69)	FELICITAS PVBLICA, (69)	Felicitas s kaducejem i rogom obilja, (69)
Maksimian I	IMP MAXIMINVS PIVS AVG, (70, 71, 72, 73, 74, 75)	FIDES MILITVM, (71) P M TR P II COS P P, (70) PAX AVGVSTI, (72, 73) PROVIDENTIA AVG, (74, 75)	Fides u rukama drži vojno znakovlje, (71) Imperator u vojnoj odori, između vojnog znakovlja, koplje, (70) Pax s granom i žezlom, (72, 73) Providentia sa štapom i rogom obilja, (74, 75)
Gordijan III	IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG, (76) IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG, (77, 78)	VICTORIA AVG, (76) VIRTUS AVG, (77) VIRTUTI AVGVSTI, (78)	Herkul s toljagom i lavljom kožom, (78) Viktorija s vijencem i palmom, (76) Virtus u vojnoj odori s granom i kopljem, (77)

Literatura

Bonačić Mandinić, Visonà 2002
M. Bonačić Mandinić, P. Visonà, *Monetary circulation on the Island of Vis (Issa)*, u *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana*, N. Cambi, S. Čače i B. Kirigin, ur., Split 2002, 319-374.

Brunšmid 1998
J. Brunšmid, *Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji*, Split 1998.

Cambi 1998
N. Cambi, *Skupine carskih kipova u rimskoj provinciji Dalmaciji*, *Histria antiqua* 4, Pula 1998, 45-61.

Čargo 2003
B. Čargo, *Arheološka djelatnost na otoku Visu i njegovu arhipelagu*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 95, Split 2003, 399-469.

Gabričević 1968
B. Gabričević, *Antički spomenici otoka Visa*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 17, Split 1968, 5-60.

Gabričević 1970
B. Gabričević, *Issa i njezin patron Q. Numerius Rufus, Adriatica praehistorica et antiqua*, V. Mirosavljević, D. Rendić-Miočević, M. Suić, ur., Zagreb 1970, 553-562.

Ivčević 1998
S. Ivčević, *Carske statue s Visa*, *Histria antiqua* 4, Pula 1998, 75-84.

Kirigin, Ivčević 1998
B. Kirigin, S. Ivčević, *Issa 1997*, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 2, Zagreb 1998, 46-52.

Marović 1998
I. Marović, *Skupni nalaz denara iz salonitanskog amfiteatra*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 87-89, Split 1998, 289-304.

Mirnik 1981
I. Mirnik, *Coin hoard in Yugoslavia*, BAR International Series 95, Oxford 1982.

Pegan 1960
E. Pegan, *Del najdbe rimskih sestercev z otoka Visa*, *Numizmatični vestnik* 3, Ljubljana 1960, 75.

Raknić 1970
Ž. Raknić, *Ostava rimskih carskih denara iz Zadra*, *Diadora* 5, Zadar 1970, 49-92.

Rendić-Miočević 1950
D. Rendić-Miočević, *Dva skupna nalaza rimskog carskog novca kod Dugopolja u Dalmaciji*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 53, Split 1950, 239-278.

RIC III
H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage, vol. III, Antoninus Pius to Commodus*, London 1930.

RIC IV/1-3
H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage, vol. IV, part I-III, Pertinax to Geta*, London 1936-1941, reprinted 1986.

Summary

A Hoard of Roman Imperial Coins from Issa

Key words: hoard, coins, denari, Issa, Roman architecture

The article publishes a hoard of Roman *denari*, found in 2005 during research of the Roman architecture next to the inner side of the east city walls. The coins were set below the level of the plaster floor in the corner formed by the north and east wall of the excavated architecture. Paving stone that can be seen in the west and south part of the excavated area was not found here. The position and the arrangement of the coins were defined by careful excavations. Any vessels or fragments of ceramics that could have contained these coins were not found. Also, any metal objects such as nails, keys or parts of the lock were not found in the vicinity, so the possibility that it was kept in a wooden box must be dismissed. The hoard was probably wrapped in a cloth or kept in leather or linen bag that had completely decomposed. Somewhat lighter shade of soil was left at the site as a proof of location where the coins were found.

Seventy-five denari and three antoniniani were found. The coins are well preserved. The coins were minted at a time of Antoninus and Severus dynasties and the time of military emperors, and belong to Antoninus Pius, Lucius Verus, Commodus, Septimius Severus, Julius Domni, Caracalla, Plautila, Geta, Macrinus, Elagabalus, Alexander Severus, Julia Mamei, Maximinus I and Gordianus III.

The oldest coin is a denar of Antoninus Pius minted in 156 - 157, and the latest is an antoninian of Gordianus III minted between 241 and 243 and it is a *terminus post quem* for the establishing the hoard's age. The major part of the coins found in the hoard was emitted during Severus' time, and they show that the more valuable coins were considerably present at the Issa territory. No direct analogy was found for the Septimus Sever's coin (no. 10). The coin with a legend on the averse and a figure of Jupiter on the reverse is like RIC IV/ I, 216, but the legend on the reverse is like the one on RIC IV/I, 194. Considering that the *tribunicia potestas XII* is mentioned, the year 204 was determined as the year of minting.

The author dismisses the possibility that the coins were hidden because of some outside threat to Issa or because of the domestic riots, because the antique sources and the archaeological research so far do not allow such a hypothesis. He presumes that the reasons for hiding the money can be found in everyday life, maybe such as a fear of theft, or it is quite possible that the owner kept his personal treasury there. We will never know whether death, or sudden owner's departure or simply illness or oblivion were the reasons why the money stayed under ground till present time. Although any opinion of the reasons of hiding the coins will remain a hypothesis, the author leaves a possibility that further research of the aforementioned architecture may bring new revelations of the reasons for leaving the coins.

The found architecture was only partially examined, so no definite conclusions can be made based on the findings so far, but it can be stated that it probably represents a house of a rich Issian family.

Translation: Jasminka Babić

Prilog

Ika Prpa-Stojanac

Čišćenje srebrnog rimskog novca iz Isse

U istraživanjima provedenim 2005. godine u Issi, pronađen je skupni nalaz rimskog novca. Novac je na površini imao naslagu zemlje, sitnog pijeska i kamenca, te čvrstu koru oksida zelene boje.

Početni postupak čišćenja

Nakon snimanja zatečenog stanja (sl. 1) novac je ispiran u destiliranoj vodi. Ona je često mijenjana, kako bi se oslobodila sol, prisutna u zemlji zbog blizine mora. Nakon tog novci su uronjeni u ultrazvučnu kadu¹² s destiliranom vodom. U literaturi¹³ se može naći podatak da se predmeti mogu uroniti u alkalnu, kiselu ili neutralnu otopinu te da određeno vrijeme mogu biti izloženi djelovanju ultrazvuka. U ovom slučaju korištena je destilirana voda bez otopine. Novac je tretiran ultrazvukom 2-5 minuta. Tretiranje ultrazvukom naizmjenično je korišteno s četkanjem novca čvrstom četkicom između pojedinog izlaganja ultrazvučnom djelovanju. Nakon ovog postupka, novac je kuhan nekoliko puta u destiliranoj vodi. Između svakog kuhanja ponovljen je proces četkanja čvrstom četkicom. Djelovanjem ultrazvuka i kuhanjem novca skinut je površinski sloj zemlje, sitnog pijeska, kamenca i dio oksida.

Na bolje sačuvanom novcu počelo se pojavljivati srebro, koje se do tada uopće nije vidjelo. Debeli sloj zelenog oksida (bakar (II) oksid - CuO) nije upućivao na prisutnost srebra, nego na broncu, te svjedoči o količini bronce pomiješane sa srebrom, da bi ono bilo čvršće.

Mehaničko čišćenje

Najčešći način čišćenja metalnih predmeta je mehaničkim putem (sl. 2) na suho. Takav način je dugotrajan, ali je daleko bolji i sigurniji od kemijskog načina čišćenja. Naime, lakše se može kontrolirati proces čišćenja, sačuvati eventualnu plemenitu patinu, te izbjeći oštećivanje površine novca.

Za mehaničko čišćenje korišten je modelarski motor¹⁴ s gibljivom osovinom i malim rotirajućim četkicama od fine mesingane ili čelične žice¹⁵ i tvrde sintetičke ili prirodne dlake. Kod takvog čišćenja obavezno je koristiti masku, uz odgovarajuću ventilaciju. Pri radu potrebno je također koristiti povećalo ili mikroskop.

Novac je na početku čišćen malim brojem okretaja motora uz čestu promjenu smjera četkanja. Na taj način skida se površinski

Slika 1.
Novac prije čišćenja. (foto: T. Sesar)

Slika 2.
Čišćenje novca mehanički pomoću rotirajuće četke na suho. (foto: T. Sesar)

Slika 3.
Novac čišćen mehanički na suho. (foto: T. Sesar)

Slika 4.
Čišćenje novca mehanički pomoću rotirajuće četke i destilirane vode.

sloj oksida. Dio naslage koji ne može skinuti, četka uglača. Pritom se metalni predmeti, u ovom slučaju novac, zagrijava (sl. 3). Povećavanjem broja okretaja, novac se više zagrijava, skidaju se naslage, ali četka ostavlja tragove na mekšim naslagama oksida. Proces je vidljiv uz uporabu povećala ili mikroskopa. Ako tragovi ostaju na naslagama, onda će vjerojatno ostajati i na srebrnoj površini novca. Iako je do sada praksa u radionici AMS-a bila da se predmete od bronce i srebra čisti mehanički na suho, u ovoj prigodi pokušala sam čistiti uz pomoć destilirane vode. Za to mi je bila potrebna plitka staklena posuda s destiliranom vodom u neposrednoj blizini rotirajuće četke i novca (sl. 4), tako da se prilikom rotiranja na novac istodobno nanosi voda. Dobri rezultati su se odmah pokazali (sl. 5). Izbjegnuto je zagrijavanje metala, četka ne ostavlja tragove na površini s naslagama, a oksid se bolje i lakše skida. Destiliranu vodu potrebno je često mijenjati - što je voda čišća, naslage su manje. Na ovaj način očišćen je veliki dio površine. Ostale su mjestimično manje naslage koje su bile tvrde ili nakupljene u udubinama reljefa novca (sl. 6). One su čišćene na isti način, ali pod mikroskopom. Kod novca koji je imao tvrde naslage korozije ponavljano je kuhanje u destiliranoj vodi i otopini natrij-karbonata (NaHCO₃).

Za njihovo skidanje korišten je skalpel, jer samo četkanje nije bilo dovoljno. Na nekim novcima ostavljene su manje tvrde naslage, kako se njihovim daljnjim skidanjem ne bi oštetila srebrna površina. Na kraju su novci isprani u destiliranoj vodi, te stavljeni na sušenje. Nakon sušenja novac nije konzerviran sredstvom za konzervaciju, jer u odgovarajućim uvjetima čuvanja novac više neće korodirati. Površina srebra pod utjecajem svjetla, fotolizom dobije patinu koja vizualno ističe reljefni prikaz na novcu. Takva se patina, ako je potrebno, jednostavno skida. Dovoljno je novac uglačati četkama od prirodnog materijala: pamuk, vuna ili koža (sl.7).

Slika 5.
Novac čišćen mehanički pomoću rotirajuće četke i destilirane vode, nakon suhog čišćenja. (foto: T. Sesar)

Slika 6.
Novac čišćen samo mehanički pomoću rotirajuće četke i destilirane vode. (foto: T. Sesar)

Slika 7.
Očišćeni novac. (foto: T. Sesar)

12 Proizvođač Bresciani, Milano, Italija.

13 Budija 2001, str. 5-17.

14 Mini Max, 230v 50/60 Hz 90w 8000-21000 okretaja u minuti. Proizvođač MINICRAFT, V. Britanija.

15 Proizvođač Dentaurum Germany.

Literatura

Budija 2001

G. Budija, *Čišćenje, zaštita*

i održavanje umjetnički

oblikovanih predmeta i

starina od srebra i njegovih

slitina, Vijesti muzealaca i

konzervatora 2-3, Zagreb 2001,

5-17.

Budija 2001

G. Budija, *Čišćenje, zaštita*

i održavanje umjetničkih

predmeta i starina od bakra

i njegovih slitina, Vijesti

muzealaca i konzervatora 4,

Zagreb 2001, 137-150.

Donelli 2002

I. Donelli, *Rekonzervacija*

i konzervacija karolinškog

mača iz Zadvarja, Vjesnik

za arheologiju i historiju

dalmatinsku 94, Split 2002,

361-366.

Klarić 1998

M. Klarić, *Uvod u konzervaciju*

kovina, Split 1998, 63-67.

Vješnica 2005

B.Vješnica, *Rekonstrukcija*

brončane posude s lokaliteta

Plećaševe štale/ Gornje njive,

Vjesnik za arheologiju i

povijest dalmatinsku 98, Split

2005, 289-294.

Summary

Cleaning of the Roman Silver Coins from Issa

Key words: coins, cleaning, distilled water

The work describes the cleaning of an oxide layer from the silver coins. The usual way to clean the coins is a mechanical one - using rotating brushes without using any liquids. On this occasion together with various rotating brushes, distilled water was used. Such procedure has had a better result, layers were removed in an easier way and fine metal traces that brushes leave on the coins were avoided.

The coins were not conserved with the conservation substances because they will not corrode any more if kept in the appropriate conditions. When it is under the influence of light, as a result of the photolysis, a silver surface gets a patina that accentuates the relief on the coin. Such patina is easily removed if necessary. It is enough to polish the coin with brushes made of natural material: cotton, wool or leather.

Translation: Jasminka Babić